

Ocena

rozprawy doktorskiej mgr Moniki Andrasz-Mrozek

pt. „Magistrat miasta Krakowa 1866-1914.

Ustrój, kadra i mechanizmy zarządzania miastem.”

Już w 1808 roku baron Heinrich Friedrich von Stein napisał: "ustawy o samorządzie miast nadano po to, aby nadać miastom samodzielny i lepszy ustrój gminny. Dać mieszkańcom możliwość wpływania na administrację gminy i tym sposobem rozbudzić wśród ludności ducha wspólności interesów".

Od tego czasu w Europie upowszechniały się różne teorie samorządowe, a centralnym pojęciem stała się zasada samorządności i gmina jako prawdziwy i niezależny od państwa organizm posiadający osobowość prawną, mający m. in. naturalne prawo do decydowania o sobie również w kwestiach finansowych i uprawniony do wyrażania opinii o polityce państwa. Narodziny nowoczesnego samorządu miejskiego związane były z ogólniejszymi procesami, jakie przyniósł wiek XIX: stulecie „pary i elektryczności”, rewolucji przemysłowej i komunikacyjnej, wielkich migracji, ale może przede wszystkim żywiołowych procesów urbanizacyjnych. Nie spotykana wcześniej skala problemów związanych z urbanizacją zmuszała do poszukiwania nowych form zarządzania coraz to bardziej skomplikowanymi organizmami miejskimi.

Ujęty w konstytucyjne ramy nowoczesny samorząd miejski stał się modelem przejętym przez wszystkie gminy i samorządy w Galicji. Walka o ten nowoczesny samorząd w Austrii, jak również w Galicji nie była wcale łatwa i nie był to proces, który zakończono w ciągu kilku lat. Przypomnijmy, że Austria stała się w roku 1861 państwem konstytucyjnym. Już w marcu roku 1862, rozwijając zasady Dyplomu Październikowego, przyjęto ustawę

gminną, która stać się miała fundamentem ustroju samorządowego Monarchii Austro-Węgierskiej aż do jej końca. Jej autorem był krakowianin Antoni Zygmunt Helcel – profesor Uniwersytetu Jagiellońskiego. W sierpniu roku 1866 wydano galicyjską ustawę krajową o samorządzie gminnym. Uchwalił ją Sejm Krajowy we Lwowie, uzupełnioną później innymi ustawami. Ustawa ta od razu wprowadzała hierarchizację, czy też kategoryzację miast i gmin. Dawała silną władzę wykonawczą burmistrzowi, który był z mocy prawa przewodniczącym rady miasta i gminy. Rada miała silne podstawy finansowe i majątkowe gminy i stworzyła model, który znakomicie funkcjonował do roku 1918. Istotny był fakt, iż polityka finansowa i inwestycje samorządów gminnych Galicji w połowie XIX w. były oparte na ich daleko idącej suwerenności, swobodzie i aktywności. A hasło: „fundamentem wolnego państwa jest wolna gmina” nabierało w owym czasie w Galicji szczególnego znaczenia.

Ustawa samorządowa z roku 1866 stała się punktem wyjścia do stworzenia w całej dzisiejszej Polsce południowej systemu będącego niezbywalnym elementem naszej cywilizacji, opartego na języku polskim i współtworzonego przez polskich kodyfikatorów. Kraków jest zaś jedynym dużym ośrodkiem miejskim w naszych granicach państwowych, który już od połowy XIX wieku posiadał nowoczesny, a przy tym całkowicie polski samorząd gminny.

Dlatego wielką zasługą pani mgr Moniki Andrasz-Mrozek jest zwrócenie uwagi na niezwykle intrygujący problem funkcjonowania struktur samorządowych w Krakowie w okresie autonomii galicyjskiej. Potrzeba i aktualność podjęcia tej właśnie kwestii nie wymagają komentarza, a dotychczasowy stan badań w pełni uzasadnia wybór takiego tematu jako rozprawy doktorskiej. Zarówno tytułowy problem jak i ramy chronologiczne określone w pracy nie budzą wątpliwości. Słusznym wydaje się też wyrażne położenie przez doktorantkę - już w tytule pracy - nacisku nie tylko na sam proces formowania się struktur samorządowych, ale na kwestie ustrojowe, kadre i mechanizmy zarządzania złożonym organizmem miejskim w dłuższej perspektywie. W ten sposób doktorantka jasno zdefiniowała też pole swoich zainteresowań badawczych.

Badania nad dziejami Krakowa przełomu XIX i XX wieku doczekały się już nie tylko monumentalnej syntezy w postaci 3-go tomu *Dziejów Krakowa* pióra Janiny Bieniarzówny i Jana M. Małeckiego, ale wielu analiz i monografii poświęconych różnym aspektom fenomenu „Matecznika Polski” i „Młodopolskiej Stolicy”. Dotychczasowy stan badań zdominowany jest przy tym z jednej strony przez rozprawy dotyczące historii politycznej,

z drugiej zaś historii kultury i historii sztuki Krakowa. Co charakterystyczne brakuje wśród nich poważnych studiów i analiz dotyczących problemu tworzenia i funkcjonowania mechanizmów samorządu terytorialnego. Dlatego zasługą pani mgr Moniki Andrasz-Mrożek jest zwrócenie uwagi na niezwykle intrygujący problem miejsca i roli Magistratu życiu Krakowa w latach 1866-1914. Tytuł przedstawionej do oceny rozprawy doktorskiej pani mgr Moniki Andrasz-Mrożek nie pozostawia przy tym wątpliwości, iż zadanie postawione przed autorką wykracza poza warsztat historyka-dokumentalisty. To równocześnie test na dojrzałość warsztatową każdego badacza podejmującego ten ambitny temat.

Dysertacja doktorska mgr Moniki Andrasz-Mrożek liczy ponad 500 stron, w tym 174 strony tekstu głównego wraz z licznymi przypisami. Sama rozprawa została podzielona na cztery rozdziały (nie licząc wstępu i zakończenia). Konstrukcja pracy nie budzi wątpliwości. Jest jasna i logiczna odzwierciedlając najważniejsze wątki podjęte w pracy. Rozdział pierwszy pt. „Ustrój i stan Krakowa w 1866 r., czyli bilans otwarcia”, to sprawnie przeprowadzona analiza ustroju miasta Krakowa w dwudziestolecie poprzedzającym okres autonomiczny. Autorka syntetycznie przedstawiła szczególne położenie Krakowa po likwidacji Rzeczypospolitej Krakowskiej oraz postawiła trafną diagnozę kryzysu systemu zarządzania miastem i jego majątkiem. Ten rozdział napisany został przede wszystkim w oparciu o aktualny stan badań i utwierdza czytelnika w przekonaniu, że mgr Monika Andrasz-Mrożek swobodnie posługuje się istniejącymi opracowaniami naukowymi. Rozdział drugi pt. „Statuty gminne, czyli konstytucja miasta Krakowa” poświęcony jest genezie powstania i analizie Statutu Miasta Krakowa z roku 1866. Konieczność przypomnienia narodzin i ewolucji Statutu, który tworzył przez wiele dziesięcioleci ramę ustrojową dla funkcjonowania krakowskiego samorządu nie budzi wątpliwości. Autorka sprawnie wykorzystała w tym celu obfitą literaturę przedmiotu oraz interesujący materiał źródłowy, nie podejmując jednak szerszej próby porównania i wydobywania specyfiki krakowskich rozwiązań prawnych w zestawieniu z analogicznymi statutami innych miast Monarchii jak np.: Lwowa, Grazu czy Brna. Rozdział trzeci pt. „Magistrat jako biurokratyczna organizacja, czyli ustrój i mechanizmy działania urzędu” dotyka dwóch tytułowych kwestii dysertacji. Zawarte w nim rozważania są nie tylko bardzo interesujące, ale i aktualne. Tak np. na stronie 93 za niezwykle trafne uważam rozważania autorki na temat trudnych relacji Magistratu z administracją rządową w zakresie zadań poruczonych i nadmiernego biurokratyzowania procedur narzuconych samorządowi przez władzę centralną. Ważną barierą w sprawnym funkcjonowaniu Magistratu był też deficyt środków finansowych przeznaczanych na

administrację (strona 97). Autorka słusznie też w konkluzji tego rozdziału stwierdza za Maxem Weberem, że „dziewiętnastowieczna administracja publiczna (w tym i krakowski Magistrat), prezentuje [...] typ racjonalny, który posługuje się biurokratycznym aparatem administracyjnym.” Czwarty – ostatni rozdział pracy – pt. „Prezydenci, urzędnicy, sługi miejskie, czyli ludzie Magistratu miasta Krakowa” to analiza poświęcona zarówno samorządowej elicie, jak i kadrze magistrackiej. Jest to szczególnie wartościowa część pracy pani mgr Moniki Andrasz-Mrożek, w której autorka wychodzi poza stereotyp myślenia o narodzinach nowoczesnego samorządu sprowadzanych niekiedy przede wszystkim do wyboru pierwszego prezydenta miasta Krakowa Józefa Dietla. Doktorantka słusznie podkreśla za literaturą, że Dietl rozumiał istotę samorządu i trafnie sformułował dalekosiężny plan rozwoju Krakowa jako miasta samorządowego, realizowany aż do I wojny światowej przez jego następców. Teraz jednak, dzięki szerokim badaniom archiwalnym autorki wychodzimy poza dobrze już rozpoznane postaci prezydentów: Dietla, Zybkiewicza czy Lea i poznajemy całą armię ludzi budujących w Krakowie na przełomie XIX i XX wieku siłę jego samorządu! Zaletą tego rozdziału jest też umiejętne syntezy. Dowiadujemy się w niej i o niezwyklej roli Józefa Dietla w stworzeniu systemu (strona 151), jak i o mechanizmie funkcjonowania tysiąca wykonawców wizji charyzmatycznego prezydenta, ich ścieżkach kariery, a także systemie opieki socjalnej stworzonej w XIX wieku przez samorząd dla sporej grupy urzędników komunalnych i ich rodzin.

Mgr Monika Andrasz-Mrożek jest w pełni świadoma, że powstanie tak ambitnie zamierzonego studium nie jest możliwe bez przeprowadzenia szerokich i wnikliwych badań archiwalnych. Praca doktorska została więc oparta zarówno na wykorzystaniu obszernej, a przy tym rozproszonej literatury przedmiotu, jak i przede wszystkim na materiałach źródłowych. Dlatego cennym załącznikiem do pracy mgr Moniki Andrasz-Mrożek jest aneks liczący ponad 300 stron. Zawiera on wykaz niemal 900 urzędników i sług miejskich krakowskiego Magistratu czynnych w latach 1866-1914. Z tego punktu widzenia podstawa materiałowa pracy pani mgr Moniki Andrasz-Mrożek imponuje zarówno z punktu widzenia szerokości przeprowadzonej kwerendy archiwalnej, jak i wnikliwości badawczej autorki jako dokumentalisty. Autorka weryfikuje szereg wcześniejszych ustaleń opartych na już wykorzystywanych źródłach archiwalnych, jak i funkcjonujące od lat w obiegu naukowym opinie nie poparte badaniami archiwalnymi. Szczegółowe kwerendy i badania archiwalne zostały przeprowadzone przez Monikę Andrasz-Mrożek przede wszystkim w zespole Akt miasta Krakowa przechowywanym w krakowskim Narodowym Archiwum Państwowym.

Zespół ten to prawie tysiąc metrów bieżących dokumentów! Uwagę zwraca też różnorodność wykorzystanych materiałów, w tym m.in. liczne dokumenty z Państwowego Archiwum Obwodu Lwowskiego we Lwowie.

Dokumentacja sporządzona przez mgr Monikę Andrasz-Mrożek po raz pierwszy w sposób tak kompetentny i kompleksowy przedstawia całą mozaikę funkcjonariuszy samorządowych w Krakowie na przełomie XIX i XX wieku. Mgr Monika Andrasz-Mrożek trafnie też podkreśla stosunkowo nieliczny odsetek osób pochodzenia żydowskiego w kadrze urzędniczej Magistratu, jako zjawisko charakterystyczne dla panujących w Krakowie na przełomie XIX i XX wieku stosunków narodowościowych i społecznych (strona 138). Przywołując przykład Józefa Sarego (pierwszego Żyda wybranego na wiceprezydenta Krakowa) niesłusznie przywołuje jednak przykład budowniczego miejskiego Jana Zawiejskiego. Ten ostatni choć wywodził się z zasiedziałej na Kazimierzu rodziny Feintuchów był już w trzecim pokoleniu chrześcijaninem.

Ta drobna uwaga nie może jednak wpływać na moją wysoką ocenę zaprezentowanej pracy. Swoją dojrzałość badawczą i zdolność do syntezy mgr Monika Andrasz-Mrożek zaprezentowała w zwięzłym i trafnym podsumowaniu dysertacji. Praca w oryginalny sposób przedstawia dylematy galicyjskiego samorządu na szczególnym przykładzie Krakowa. Dysertacja doktorska pani Moniki Andrasz-Mrożek nie tylko inspiruje do dalszych badań nad krakowskim samorządem i jego prezydentami, ale okazuje się dziś niezwykle aktualna wobec dylematów przed jakimi stają dziś samorządy wielkich miast w Polsce. Ten fakt, a także wartość dokumentacyjna aneksu zawierającego wykaz nieomal 900 urzędników i służb miejskich krakowskiego Magistratu czynnych w latach 1866-1914 utwierdzają mnie również w przekonaniu, że praca pani Moniki Andrasz-Mrożek winna zostać szybko opublikowana w formie książkowej np. w zasłużonej serii Biblioteka Krakowska.

Forma pracy nie budzi zastrzeżeń. Zawarte w rozprawie twierdzenia są należycie udokumentowane w dobrze i szeroko opracowanych przypisach. Praca napisana jest językiem jasnym i prostym. Stwierdziwszy, że treść dysertacji napisanej przez **mgr Monikę Andrasz-Mrożek pt. „Magistrat miasta Krakowa 1866-1914. Ustrój, kadra i mechanizmy zarządzania miastem”** świadczy o rzetelności i umiejętności pracy naukowej jej autorki, a także o znacznym zasobie jej wiedzy, uzdolnieniach i opanowaniu warsztatu badawczego, pragnę wyrazić przekonanie, iż przedstawiona praca w zupełności spełnia wymagania stawiane rozprawom doktorskim.

W związku z tą opinią pozwalam sobie przedłożyć Wysokiej Radzie Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Pedagogicznego im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie wniosek o dopuszczenie, zgodnie z obowiązującymi przepisami, mgr Moniki Andrasz-Mrożek do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Prof. zw. dr hab. Jacek Purchla

Kraków, dnia 31 stycznia 2017 r.